

Landdros Jan Heystek as krygsgevangene op parool in huis in Strubenstraat, Pretoria, gedurende Engelse Oorlog (1901). Sy jongste dogters Jacoba, Josina (tweeling) en Maria. Die moeder is pas oorlede. Op bordjie langs deur verskyn die name van die inwoners wat deur die Engelse Militêre Owerheid in die huis toegelaat en gedurig gekontroleer word.

eigen boerbeschuit waarvan ik een kastje vol had, en kreeg mijn koffij en thee bij 't hotel. Mijn meubels waren voor 't groote deel vernield en gestolen.

Eenige dagen werdt ik onder een wacht van een Hooglander Scot tot bij Nylstroom, en van daar door een Koloniale vrywilliger na Pretoria per trein gebracht. Mijn treinkosten £3 moest ik zelf boven op betalen. De avond na 10 uur kwam te trein in Pretoria op de statie aan. Ik werd daar in een kleine Khaki tent gebragt, en daar het begin Juny maand en vreeselik koud was (ik had de koortsziekte of malaria koorts onder leden) vraag ik de Officiëren daar my toe te laten na mijn familie te gaan. Hy zeide waar is die?

Ik antwoorde berigt hebben dat ze nabij de Presidents woning waren. Hy: 't is achter tien uur, niemand mag op straat zyn. Ik: geef my een wacht mede.

Na eenig conversatie tussen hun gaf hÿ mÿ een permit te gaan en daar tot de volgende morgen 10 uur te blÿven. Een Khaki soldaat bragt mÿ weg. Mÿn goed bleef achter.

De volgende morgen acht uur kwam er een cap voor de deur voorbÿ die ik aanriep. Ik had niet goed opgelet dat op't permit de bepaling stond stipt tot 10 uur in huis te blÿven. Ik ging met de capman na de statie om mÿn goed te halen, en net toen ik het op het rÿtuig had, kreeg ik bevel. "Sta!"

Ik zag dat er fout kwam maar gaf die man met het rÿtuig 2/- en zeide hem het goed na mÿn familië te brengen, dat dan niet gehindert werdt.

Ik werd na een zeker kantoor gebragt waar my gezegd werdt dat ik na 't Restcamp moest gaan. Ik vraag de klerk die er was om welke reden dan? Die zeide dat het aan al onze mannen onverschillig sÿ wat gedaan werdt, en spraak met medegevoel met mÿ. De klerk was zeer beleefd en deed al het mogelike voor mÿ.

Ik vroeg hem af of er dan geen kans was mÿn familie er van in kennis te gaan stellen en afscheid te nemen. Ik begreep dat het wel zou uitloopen mÿ weg te sturen, daar ze toch geen verrader van mÿ zouden kunnen maken.

Nadat hÿ eenige tÿd in een ander kamer van 't huis geweest was kwam hÿ terug en zeide "Mÿnheer geef mÿ u woord om 12 uur hier terug te zÿn, dan kan u gaan."

Ik beloofde dat, ging, vertelde mÿn familie de zaak, sprak eenige dingen af, gebruikte nog iets, 15 minute voor 12 was ek present. De klerk maakte nog de aanmerking "Mÿnheer u hebt sterkt woord gehouden". Toen kwam er een gewapende soldaat om mÿ weg te brengen.

Na een paar honderd treden geloopt te hebben, zeide ik hem, op 's bietjie Engels dat ik ken, dat hÿ een rÿtuig moest krygen om mÿ weg te brengen, dat ik niet ging loopen. Hÿ vroeg mÿ af of ik geld had en voor te betalen. Ik zeide, ik breng jou niet weg, maar jÿ mÿ, dus moest jÿ betalen. De stumpert zocht in zÿn pockett, vond een 2/- stuk, riep een cabbe, en ik werdt met een wacht na het Restcamp gebragt, en aan de Commandant er van afgegeeven.

Hier waren er heel wat krÿgsgevangenen van Waterberg districts, ook de Iste klerk van mÿ als Landdrost van Zoutpansberg en anderen. Zoo kwam ik in het krÿgsgevangenen kamp te regt dat onze outhoriteiten opgesteld hadden om de Engelse in op te passen, dezelfdeplek onder de rand.

De eerste halwe dag en nacht gebeurde er niets bÿzonders, als dat er die volgende dag een kouden Zuiden wind ging waaien die door merg en been drong. Wÿ moesten deze heele dag in de zon achter het gebouwen op de been

blýven om ons zoo mogelijk wat warm te houden. De nacht daarop volgende kreeg ik inflammatie in de longen. Ik was in slaap geraakt en werd wakker van pýn die zoo erg was dat ik býna geen adem kon halen. Ik liet een der officieren roepen en vroeg om een Doctor, doch vergeefs. Des anderen daags morgens nadat er na 't dorp Pretoria bericht van mýn toestand gestuurd was, kwam er een officier na 't kamp met name Hisserick die er van hoorde en de persoon werdt door wiens toedoen ik uit het kamp gelaten en na mýn familie gebragt werdt. Deze officier werdt op 21 November 1899 door onze Artillerý krýgsgevangen genomen, na Pietersburg gezonden, onder mýn bewaring gedeeltelik gesteld en later na Pretoria gestuurd alwaar hy met de inname van Pretoria vrý kwam.

Hier kwam ik onder behandeling van een Duitse en een Engelse doctor en bleek het dat ik in beiden longen zware inflammatie had, wat ik toen geleden heb kunnen die menslievende personen getuýgen die mý hielpen oppassen en verzorgen.

In dien tussen tyd kreeg ik en mýn familie aldaar 't smartelik berigt dat mýn zoon Jan Heýstek op commando te Wýsfontein overleden was. Dat berigt werds ons gebragt door vrouwen die uit het Rustenburgse door te Khaki's na de Pretoria concentratie kampen gebragt werden. Hy was aan ingewands koorts overleden. Zoo ging het jaar 1901 voor ons nog altyd in oorlog voorbý hopende op Vrede die niet kwam. En het jaar 1902 brak aan in welks begin de groote slag mý trof gedurende mýn leven tot dus ver.

Het was in begin January van dat jaar dat mýn Echtgenootte aan de ingewandskoorts ziek werdt, en alhoewel alle menselike hulp gedaan werdt, op den 31 dier maand na een lang smartelik lýden door den dood ontviel. Zý werdt met behulp van vrienden en vriendinnen de 1st February 1902 op het Hollands kerkhof te Pretoria begraven, býna langs de grafstede van de Kruger familie. Een grafsteen is nu in de maand November 1925 er opgericht door mýnen haar kinderen. Hier stond ik by de stervenssponde met mýn drie jongste kinderen van mýn Echtgenootte met wien ik býna 34 jaren geleefd, geleden en gestreden had, niet alleen voor onze kinderen, doch ook voor ons Land en Volk, onze Gereformeerde beginselen en alles wat regt en billik was, een donker toekomst voor ons, de oorlog onafgebroken voortgaande, mýn eenige dienstdoende zoon met zýn swagers in 't veld, hun familien in de concentratie kampen, ik werp de sluýer maar liefst hier over, want dat scheurt toch maar alleen weer oude wonden open, in welke onze Oppergeneesheer balsem in Zýne ontferming gegoten heeft, waardoor we de smarten hebben kunnen dragen.

Uiteindelik werdt in Mei 1902 de vrede gesloten en de comando's ontbonden. Ik ging met mýn kinderen na Rustenburg terug, en bleef voorlopig daar op 't dorp wonen.

The Editor
Pretoriana.

CORRESPONDENCE

Dear Sir,

I came across a drawing in the Africana Museum, Johannesburg, which I felt will be of interest to Pretorians. It depicts the fort on Muckleneuk Hill and appears to be signed M. Stern. I have enclosed a photograph of the drawing which I should like you to publish in Pretoriana and to invite comment. The question is, is it Boer or British and is it first or second anglo-boer war? Finally there is the matter of exactly where did this fort stand and do the foundations still exist?

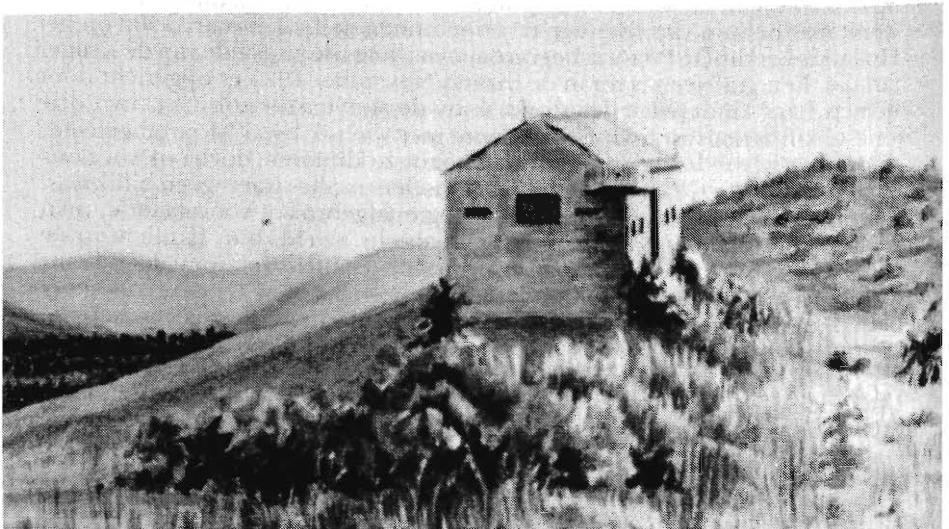
My impression is that the view must be west because the sun is on the right hand far side of the blockhouse; this would mean that Pretoria lies on the right of the photograph.

I shall be most interested to hear readers comments.

Yours faithfully,

Signed: M. Emms, Curator.

P.O. Museum,
P.O. Box 1522,
Pretoria 0001.
1978-05-14.

The Editor Pretoriana,
Old Pretoria Society,
P.O. Box 4063,
PRETORIA 0001.

re. PRETORIANA No. 73 – 1977

Dear Sir,

My compliments and congratulations on an interesting publication.

In the interesting article by W.D. Howarth entitled “TRAMWAY SYSTEMS OF SOUTHERN AFRICA” (page 37) I read that the writer was unable to determine where the car barn and stables of the old Pretoria trams were situated. As I grew up in the Sunnyside area of Pretoria I recall well the old horsedrawn trams on which we rode to and from the town centre. They were drawn usually by two sturdy horses, were open to the elements except on rainy days when canvas flaps hanging on the sides were drawn closed. At each terminus the wooden seat backs were merely switched across the fixed seats and the team of horses was detached and brought round and attached to the other end of the car for its return trip on the single rail. To collect the fares and punch tickets the guard proceeded along one or other of the side steps holding on to the uprights which supported the roof.

The barns and stables were situated at the east end of Esselen Street where the Bronberg Church now stands; these were mainly if not completely built of wood and corrugated iron. I cannot recall the route of the horsedrawn trams as alleged turning into “Buiter” (sic) or Buiten Street and de Kock Street on the contrary my recollection is that the terminus was at the end of Esselen Street. There may however be Municipal or newspaper records to confirm the correct facts in the mentioned respects.

Down Esselen Street prior to the 1909 floods the Apies River was crossed through a drift while the horsedrawn trams crossed it on a bridge of wooden construction if I remember correctly. After the floods which washed out the drift making it unusable and until the canalisation and Esselen Street bridge were constructed we had to drive down to cross the River by the then narrow Lion Bridge.

If warranted you may wish to add these recollections to the records or raise some pertinent questions in our various newspapers to elicit facts relevant to enable the records to be entirely accurate.

With kind regards yours sincerely,

Signed: E. de V. Stegmann.

310 Victoria Street,
Waterkloof,
PRETORIA. 0181.
23 March, 1978.

85

PRETORIA EN VOLKSPELE

Cecile de Ridder

Pretoria het altyd 'n besondere rol in die wêreld van die Volkspelerbeweging gespeel. Dit was die eerste stadsraad wat volkspele ingesluit het in 'n groot stadsfees, nl. die Jakarandafees van 1946. Die samewerking met die Pretoria Publisiteitsvereniging was puik. Die vertoning het onder spreiligte op die Caledoniese Terrein plaasgevind en spelers vanoor die hele provinsie het deelgeneem. Uit Potchefstroom het oor die 300 puik volkspelers onder leiding van mnr. Lity du Plessis en mev. K. van der Merwe tot die vertoning bygedra. Hulle het vyf Grey Hound busse vir die geleentheid gebruik. Die grootste aantal toeskouers van daardie Jakarandaweek het die volkspele-aand bygewoon.

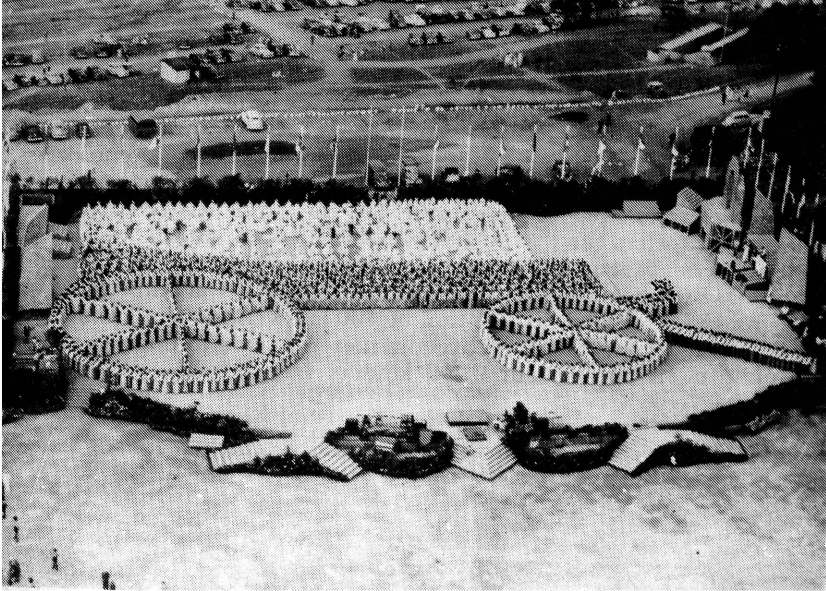
Die Jakaranda Volkspelerlaer wat die organisasie aangepak het was daarna vir ses jaar verantwoordelik vir die gewilde vertoning. Dit het soveel byval by die volkspelers self geniet dat die laers reeds vroeg in Januarie gevra het vir die datum van die Jakarandafees, ingeval dit anders moontlik met lokale funksies kon bots!

Die fees het gou uitgebrei na 'n hele dag byeenkoms. Die stadsraad het busse verskaf om die besoekers op 'n stadsbesigtigingstoer te neem. Die Jakaranda laer het die etes versorg – een jaar 'n pickniekete by Fonteine, 'n ander keer 'n aand-dinee in die Afrikaanse Koffiehuis van destyds.

Die programme saans het ook altyd 'n verrassing ingehou. Volksdanse uit Holland (24 volwassenes en 24 kinders) 'n reuse mylpaal, 'n fyn kunssinnige Jakaranda blommeballet deur leerlinge van die Ritmiese beweging klasse van C. de R.

En een jaar die “Andries Pretorius Wiel” met 400 brandende fakkels! 'n Reuse onderneming, maar soos een toeskouer later gesê het: “It was a marvellous hour, but we all gave a sigh of relief when the thrilling performance was concluded.”

'n Ander jaar het 'n ontsettende donder- en haelstorm Pretoria getref – soos so dikwels destyds in Oktobermaand – net toe die spelers en toeskouers na die Caledoniese Terrein gestroom het. Daar was egter reëlings getref met die stadsraad om busse gereed te hê om spelers na die Stadsaal te vervoer ingeval van so 'n ontwrigting. Die stadsraad het altyd die Stadsaal onbeset gelaat ingeval soiets sou voorval.

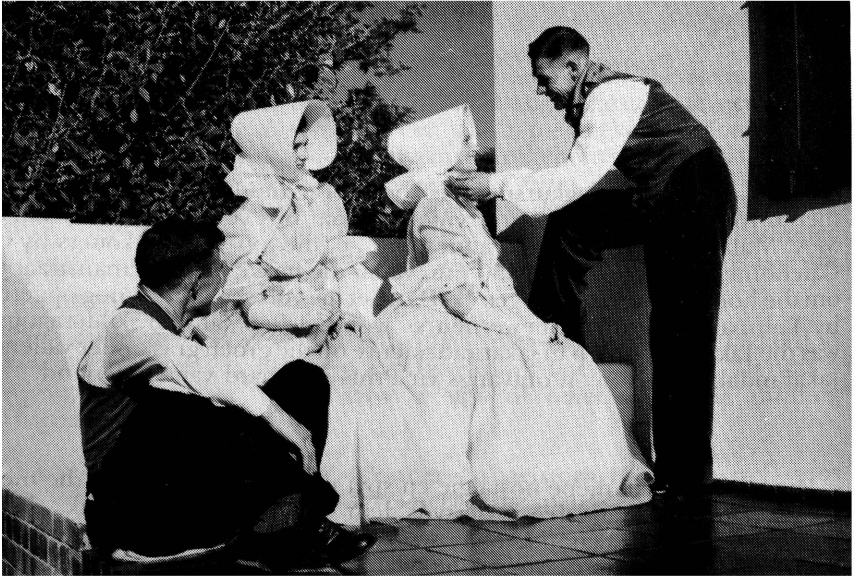
Ossewa Tablo (2000 volkspelers) — Inwydingsfees 1949
Voortrekkermonument

Een jaar het ons 'n dagkursus gereël by die Tegnieuse Kollege en dit afgesluit met 'n rondrit en besoek aan Brynerton waar ons voor Libertas vir Dr. en Mev. Malan gesing het. By 'n ander fees het die tou van toeskouers by die Caledoniese Terrein al om 6.30 nm. vanaf die hekke in Schoemanstraat tot om die hoek in Beatrixstraat getrek. Dan het die volkspelers ook nog opgetree by Tuinpartye by die "Goewerneurs-"woning. Een van die skilderagtigste was die Jakarandagroep in jakarandakleure op die groen gras onder vallende Jakarandabloeisels by 'n ontvangs vir Prins Bernhard van Nederland.

Dis met werklike diepe nostalgie en spyt dat ek terug dink aan die mooi sprinkelende Jakarandafeeste destyds deur die Stadsraad aangepak.* Maar dit was nie alleen Jakarandafeeste waar die volkspelers so 'n groot bydrae gelewer het nie. Die grootste getalle deelnemers sowel as toeskouers het die vertonings in 1949 – Inwyding van die Voortrekker Monument, 1955 Honderdjarige fees van Pretoria – bygewoon.

By die onvergeetlike fees in 1949 het oor die 2 000 volkspelers 'n pragvertoning in die amfiteater by die Monument gegee. Die "Ossewa tablo" deur die spelers gevorm aan die slot van hulle vertoning was asemrowend en is nog nooit weer geëwenaar of oortref nie. Met die fees in 1955 het 132 verskillende laers van oor die hele land oor die 3 000 spelers gestuur en sodoende hulle "Blomme hulde" aan die Stad van Blomme gebring. Weer het die Stadsraad hulle volle ondersteuning gegee. 'n Reuse tentdorp is by Loftus gebou vir huisvesting en die Parke Raad het twee reuse blommemandjies opgerig weerskante van die groot rugbyveld by Loftus waaruit die spelers (in 14 verskillende kleure) soos slingers van blomme hulle verskyning gemaak het. By die 100 000 toeskouers het hierdie drie vertonings bygewoon. Die slot tablo was 'n "Ossewa" wat ontbind het om 'n "Vliegtuig" te vorm. (Symbolies van die 100 jaar verloop van Pretoria.) Ook die skoolkinders het hulle deel bygedra met 'n pragvertoning van volkspele een middag op Loftus deur 2 500 kinders van alle skole in Pretoria en omgewing.

*Kan daar nie 'n plan gemaak word om Pretoria se 125ste verjaardag in 1980 weer luisterryk te vier met 'n egte "outydse" Jakarandafees nie?

Jakaranda Neefs en Niggies — Pretoria 1948

Eervolle Nagedagtenis aan Mevrou Ruwers **Cecile Henriette (1880–1968)**

Classical Dancing

(Pretoria News, September 13, 1916)
(By Our Lady Correspondent)

I was invited to the Cecil Hall yesterday to witness a small private exhibition of dancing given by the daughters of Mrs. Ruwers, who has lately returned from The Hague. While in Holland the children attended a famous dancing school for classical dancing, The Duncan School – The Hague, and proved apt pupils.

Nothing could have been more exquisitely simple and charming than the dances shown us yesterday. Dressed in severe little white satin tunics, bare armed and bare headed they interpreted the music with an unconsciousness that was delightful. Cobie, a slim little person, aged nine, was enchanting in her rendering of “On the Beach” by Mann, playing with the waves and hunting shells and sea treasures. Another dainty study was Schumann’s “First Loss” and “The Merry Peasant”, while her elder sister, Cecile, gave a pretty solo “The Ball Play” by Czerny. Cobie and Cecile were delightful together in a mazurka by Phillipa Tahrbach, well-acted, as well as well danced, and a pretty gavotte by Gluck.

During the afternoon little Cobie recited both in English en Dutch, showing considerable talent. I hope we shall see them often on the Pretoria concert stage.

“Volkstem” –

9 Februarie 1917

De Opera was tamelik vol en 't publiek stelde de avond op hoge prijs. Bloemstukken, dozen met zuikergoed en misschien ook meer solide bewijzen van waardering gingen in grote menigte over de rand van 't toneel heen. Eenmaal wierp zelfs iemand in vervoering 'n stuk chokolade in zilverpapier naar Cobie. Cobie, nog niet met zulke plastiese komplimenten vertrouwd, keek schichter naar de hoek van 't toneel waar 't terecht kwam. Mev. Ruwers werd ook voor 't scherm geroepen en ontving boeketten ten

teken van welverdiende hulde voor het geen ze haar leerlingen heeft bijgebracht. Allen die meewerkten onze lof: 't Hester-orkest, mej. Gascoine, die 'n volgend maal wat minder Tosti moest zingen temidden van klassieke dans), de hr. Frank Hay, die met abewonderenswaardige toewijding de ondankbare taak van regisseur vervulde, en ook onze ouwe vriend Tom Robinson, die kosteloos bestuurde.

Al dadelik maakte de dansklasse 'n bekoorlike indruk bij 't Tableau de la Troupe: de kleine snoepertjies, nog maar kort geleden van 't zuigelingschap gepromoveerd, bleken als altijd 'n grote attraktie. Jammer, dat hun gezichtjes wel wat al te rood waren gemaakt om 't lijkkleurige toneellicht te neutraliseren. Maar ze waren snoezig gekleed en wandelden statig met zo 'n diepe ernst, dat men op kleinigheden bijna niet lette. Enkele dingen springen toch in 't oog. Waarom b.v. de fraaie planten, die 't toneel zo symmetriek afzetten, geplaatst in roestige lampolie-blikken? 'n Stukje gekleurd papier eromheen had al wonderen gedaan.

'n Bekende prélude van Chopin (o.m. tien jaar geleden door Bosman in Pretoria gespeeld) werd aangrijpend vertolkt; 't leek zelfs dat het smartelike meer uitkwam in de bewegingen van Cécile en haar kollega's dan in de tonen van 't orkest, dat overigens 'n zwaar werk bevredigend volhield. Daarentegen kwam 't mij voor dat de Valse Noble te dramaties in beeld werd gebracht op 't toneel. Maisie Baikie was beter in de andere nummers. Schumann's In het Veld werd door de geacheveerde Cécile en de innemende Cobie liefelik gegeven; terwijl die twee 't publiek veroverden met Fahrbach's Mazurka. Joice Eastwood bleek daarin 'n waardige helpster. In Schubert's Hongaarse Aria hadden Cobie en de kleine Baikie groot sukses en terecht, maar men zou—daar 't nu toch eenmaal aan de Tsardasj doet denken—dit stuk nog wat forser en wilder kunnen voorstellen, ook al is dit niet presies volgens Schubert's eigen idee. 't Is ondoenlik, alle nummers afzonderlik te noemen, maar toen 't scherm viel na de keurige gavotte van Glück (door te twee zusters Ruwers) wist Pretoria dat we toch niet noodzakelikerwijs in filistijnisme behoeven te verzinken wanneer we dit alles bezitten.

Cobie—ja, van Cobie kom 'k niet zo gemakkelijk af—ze resiteerde, o, zo levendig en fluks in 't Hollands en Engels. Ze b-r-r-ouwt ongenadig, maar als Geldersman vergeef 'k haar dat, door de nood gedrongen.

'n Mooie avond; nu maar gauw weer 'ns.

N.L.